

УДК 343.36

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.01.075

Тарієв С. Р.,

доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Богатирьова О. І.,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри кримінального права та кримінології,
Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ: ВИМОГИ СЬОГОДЕННЯ

У статті за результатами розгляду кримінально-правової охорони незалежності суддівського корпусу в Україні через призму нового Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зроблено висновок, що кримінально-правова охорона суддівського корпусу має велике значення для ефективності всієї судової влади в цілому, дає можливість з урахуванням реалій життя створити демократичну судову владу.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, судовою владою, судоустрій, суд, злочини проти правосуддя.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови правової держави й реформування органів державної влади Україна має бути європейською державою, мати відповідні органи та інституції громадянського суспільства, які спроможні сьогодні забезпечити цілісність держави, дотримуватися вимог законодавства, не зазіхати на права і свободи та законні інтереси громадян.

Одним із таких органів є суд і його суддівський корпус, який у своєму розпорядженні має більше восьми тисяч професійних фахівців, наділених державою виконувати спеціальні публічні повноваження, взятий під охорону законодавством про кримінальну відповідальність, що забезпечує їх незалежність здійснювати правосуддя в Україні шляхом кримінально-правової охорони.

На жаль, сьогодні в Україні поступово формується громадська думка про неспроможність держави захистити свої демократичні засади. І це хвилює громадськість, тому що, якщо дер-

жава та її інституції, в тому числі і судова система, буде залишатися нездатною ефективно протидіяти злочинним виявам стосовно себе, малопереконаливими будуть будь-які запевнення про її спроможність захистити права і законні інтереси громадян.

Необхідно вказати і на підвищену увагу громадських та державних інституцій до діяльності судової системи в умовах демократичного розвитку українського суспільства, адаптації його до європейських стандартів здійснення правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям написання статті стали праці відомих вітчизняних учених, таких як: Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, В. І. Борисов, Ю. В. Баулін, Я. М. Брайнін, І. А. Вартилицька, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, М. Й. Коржанський, В. В. Кузнецов, О. М. Литвак, С. Я. Лихова, О. В. Мандро, В. Т. Маляренко, О. А. Мартиненко, М. І. Мельник, В. О. Мисливий, А. А. Музика, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, М. І. Панов, І. О. Плужнік, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, М. Д. Шаргородський, Т. М. Шимко, С. С. Яценко та ін.

В оприлюднених ними роботах здебільшого проводилася загальна характеристика окремих злочинів проти правосуддя або розкривалися особливості кваліфікації окремих видів злочинів чи вказувалося їх значення, при цьому більшість наукових праць присвячено аналізу попереднього законодавства. Особливого значення ця стаття набуває з огляду на вступ в дію нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 року [1] та нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів» 2016 року [2].

Метою статті є розгляд кримінально-правової охорони незалежності суддівського корпусу в Україні через призму нового КПК України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Виклад основного матеріалу. Сучасний досвід розвитку українського суспільства, як зазначає В. І. Борисов і В. І. Тютюгін підтверджує, що без незалежного та неупередженого правосуддя неможлива побудова демократичної, соціальної та правової держави. Правосуддя в Україні, на їх думку, – це діяльність органів судової влади, яка відповідно до конституційних засад поділу

влади (ст. 6 Конституції України) здійснюється судами, утвореними згідно із законом [3, с. 3].

Отже, кримінально-правова охорона суддівського корпусу має велике значення для ефективності всієї судової влади в цілому, дає можливість з урахуванням реалій життя створити демократичну судову владу. На жаль, судова влада в Україні сьогодні переживає не легкі часи.

Постійні потрясіння, які відбуваються в Україні після подій на Майдані (війна на Сході, формування суспільної думки щодо недовіри суддям, звільнення суддів за надуманими мотивами, постійні погрози суддям, скептичне ставлення до законності й обґрунтованості ухвалених судом рішень, зняття недоторканності тощо), створюють, моральні, психологічні перепони прийняття ними законних рішень за кримінальними провадженнями.

І якщо держава не спроможна вжити невідкладні заходи з метою подолання цих тенденцій, ми втрачаємо професійних суддів, довіру до незалежної гілки влади й отримаємо такий у країні правовий нігілізм, від якого з нами не захоче співпрацювати жодна демократична країна світу, а громадянське суспільство на певний час впаде в глибоку кризу безладдя. На нашу думку, такий хід подій не відповідає потребам громадянського суспільства та правової держави.

Кримінально-правова охорона незалежності суду полягає у встановленні, в тому числі, кримінальної відповідальності за порушення недоторканності осіб, які здійснюють правосуддя, шляхом заборони протиправного втручання в їх професійну діяльність та охорони їх життя, здоров'я, волі, честі, гідності, власності, що передбачено в ст. 377–379 Кримінального кодексу (далі – КК) України [4].

Особливого значення набуває кримінально-правова охорона осіб, що здійснюють правосуддя, через призму прийняття у 2012 р. нового КПК та проведенням в Україні судової реформи. Проведений вітчизняним дослідником О. В. Мандро аналіз злочинів, передбачених ст. 377–379 КК, засвідчив, що врегулювання кримінальним законодавством відповідальності за посягання на життя та здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного, є недосконалим, потребує подальших наукових досліджень, роз-

робки та внесення науково обґрунтованих змін до розділу XVIII Особливої частини КК України [5, с. 103].

Особливої уваги, як зазначає поіменований учений, питання поглибленого вивчення особливостей кримінально-правового захисту життя, здоров'я суддів, народних засідателів, присяжних чи їх близьких родичів набувають останніми роками, коли спостерігається незмінна тенденція до збільшення кількості зареєстрованих злочинів проти правосуддя, оскільки рівень злочинів проти правосуддя останнім часом зріс на 20 % [6, с. 111].

Деякі з таких діянь характеризуються особливою небезпечністю (наприклад, ст. 379 КК України встановлено відповідальність за посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя). Разом із тим треба зазначити, що у структурі злочинності питома вага злочинів проти правосуддя, які вчиняються в Україні, є незначною. Проте така кримінологічна картина не знижує ступінь суспільної небезпеки досліджуваних злочинів.

При цьому слід погодитися з С. С. Мірошниченком, що, на жаль, кримінальна статистика не відображає дійсних обсягів злочинів проти правосуддя через високий рівень їх латентності, труднощі з виявленням і процесуальним закріпленням допустимих доказів під час провадження відповідних слідчих дій та доказування у судовому процесі [7, с. 52].

Крім того, аналіз складів злочинів, передбачених ст. 377–379 КК України, дає підстави для наукової дискусії щодо визначення моменту закінчення злочинів та відмежування їх від суміжних діянь. Саме тому актуальність поглибленого вивчення вказаних питань обумовлюється віддзеркаленням у правовому статусі судді, народного засідателя чи присяжного повноважень, ролі, значення й ефективності всієї судової влади в цілому та дасть можливість з урахуванням реалій життя створити демократичну судову владу.

Таким чином, кримінально-правова охорона незалежності суддівського корпусу в Україні обумовлена нормативно-правовими, міжнародними та соціально-психологічними чинниками і реально демонструє криміналізацію діянь, які посягають на життя та здоров'я судді.

Варто зазначити, що кримінально-правова охорона суддівського корпусу передбачена в законодавстві багатьох держав світу, однак підходи до її врегулювання є досить різноманітні. Ми поділяємо позицію зарубіжних учених, які вважають, що суд, який не володіє незалежністю, перестає бути органом правосуддя, оскільки змушений приймати рішення, що ґрунтуються не на доказах і правильному застосування закону, а на тих вимогах, які пред'являють організації й особі, що здійснюють тиск на суддів [8, с. 718].

За кримінальним законодавством Республіки Білорусь кримінально карними є діяння, передбачені ст. 388 «Насильство щодо судді чи народного засідателя», ст. 389 «Погроза або насильство щодо судді чи народного засідателя» та ст. 391 «Образа судді чи народного засідателя» [9]. Отже, законодавець Республіки Білорусь значно звужує коло потерпілих від вказаних злочинів і визнає як таких осіб лише суддю чи народного засідателя у зв'язку із здійсненням ними правосуддя, а не всіх учасників судового розгляду.

Аналізуючи КК Республіки Казахстан, звертаємо увагу, що посягання на життя судді у зв'язку з розглядом справ або матеріалів у суді, або з помсти за таку діяльність визнається злочинами проти правосуддя (ст. 408) [10]. Аналогічні норми про посягання на життя особи, що здійснює правосуддя чи попереднє розслідування, містяться також у законодавстві Республіки Киргизстан і Республіки Таджикистан.

Водночас у КК Республіки Польща відповідальність за злочини «Проти правосуддя» може наступати за злочинні посягання на офіційну діяльність суду (ст. 232 КК), а також органів, посадових осіб, діяльність яких органічно і безпосередньо сприяє здійсненню правосуддя шляхом відправлення судочинства [11, с. 82–87].

Разом з тим у Республіці Польща та ФРН, як зауважує І.А. Вартилецька, під кримінально-правову охорону інтереси правосуддя поставлено не лише під час провадження в межах кримінального судочинства, а й в адміністративному та дисциплінарному провадженні [12, с. 50].

Отже, необхідність вирішення питань кримінально-правової охорони суддівського корпусу в Україні підтверджується не тільки проведеними в Україні численними теоретичними дослі-

дженнями, які наголошують на потребу розробки нової уніфікованої юридичної конструкції з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, вчиненого проти правосуддя, а і вимогами реформування самої системи судочинства.

Саме тому, відповідно до принципу верховенства права та нормативних приписів, визначених Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, саме суди здійснюють правосуддя з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави.

Доречно зазначити, що нині в Україні на порядок денний обов'язково виноситься питання проведення судової реформи, яка нерозривно пов'язана з пошуками шляхів підвищення ефективності здійснення правосуддя в Україні та посилення ролі судової влади в забезпеченні верховенства права у всіх сферах застосування національного законодавства.

Довготривалі дискусії щодо судової реформи серед учених, політиків, практиків, державних і недержавних організацій завершилися прийняттям 2 червня 2016 року Верховною Радою України нового Закону “Про судоустрій і статус суддів” [2]. Відповідні зміни були внесені і до Основного Закону України – Конституції. Саме вона надає судовій системі статус самостійної гілки влади, поряд із законодавчою і виконавчою (ст. 6), а також передбачає систему нормативно-правових гарантій її здійснення, закріплених як у Розділі VIII Конституції України “Правосуддя” [13], так і в інших законах України.

Порівняно з попереднім Законом 2010 року серед новел цього Закону можна виділити:

- суттєве підвищення заробітної платні суддів, що дозволить забезпечити їх соціальний захист;
- обов'язкове декларування своїх і родинних доходів;
- змінена процедура звільнення і призначення суддів тощо.

Ми поділяємо позицію В.І. Борисова і В.І. Тютюгіна, що гарантом забезпечення правосуддя від злочинних посягань є і КК України. Відповідальність за злочини проти правосуддя передбачена Розділом XVIII Особливої частини КК України “Злочини

проти правосуддя”. Кримінально-правовими нормами цього Розділу забезпечується охорона від злочинних посягань належної, тобто здійснюваної відповідно до Закону, діяльності не лише судової влади, а й органів, які за своїм призначенням сприяють діяльності не тільки суду щодо відправлення правосуддя і до кола яких відносять органи досудового слідства, прокуратури, а також установ, які здійснюють виконання винесених судами вироків, ухвал, постанов, інших судових рішень [3, с. 4].

Водночас правосуддя може бути ефективним лише тоді, коли самі судді не тільки під час розгляду кримінального провадження дотримуються норм КПК України, а в повсякденному житті показують приклад додержання законів службовими особами, а також громадянами, які з тих чи інших підстав, передбачених процесуальним законодавством, залучаються до діяльності судів щодо здійснення правосуддя.

На жаль, трапляються випадки, коли судді, а також інші суб’єкти забезпечення правосуддя зловживають своїми правами, порушують одну з основних засад належного відправлення правосуддя – його законність. Крім того, шкода інтересам правосуддя може завдатися також суспільно небезпечними діями, які вчиняються так званими сторонніми особами.

Висновки. Отже, за результатами розгляду кримінально-правової охорони незалежності суддівського корпусу в Україні через призму нового КПК України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зроблено висновок, що без незалежного та неупередженого правосуддя неможлива побудова демократичної, соціальної та правової держави. Правосуддя в Україні – це діяльність органів судової влади, яка відповідно до конституційних засад поділу влади (ст. 6 Конституції України) здійснюється судами, утвореними згідно із законом. Кримінально-правова охорона суддівського корпусу має велике значення для ефективності всієї судової влади в цілому, дає можливість з урахуванням реалій життя створити демократичну судову владу.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

3. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. за заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 155 с.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

5. Мандро О. В. Особливості відмежування злочинів, які посягають на суддю, народного засідателя чи присяжного від суміжних діянь. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2013. Спецвипуск. Т. 1. С. 103–106.

6. Мандро О. В. Загальна кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 379 КК України. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)*: тези доп. IV наук.-теорет. конф. Київ: Вид-во Європейського університету, 2013. С. 111–113.

7. Мірошниченко С. С. Злочини проти правосуддя: проблеми законодавчого унормування. *Юридичний вісник Одеської національної юридичної академії*. 2012. № 1. С. 52–57.

8. Уголовное право России. Часть особенная: учебник для вузов / отв. ред. Л. Л. Кругликов. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 868 с.

9. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-З. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>.

10. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗПК. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000226>.

11. Уголовный кодекс Республики Польша / пер. с польск. Д. А. Барилевич и др.: адапт. пер. и науч. ред. Э. А. Саркисова, А. И. Лукашева; под общ. ред. Н. Ф. Кузнецовой. Минск: Тесей, 1998. 128 с.

12. Вартилицька І. А. Кримінально-правова охорона правосуддя за законодавством зарубіжних країн. *Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук (2011–2012 рр.)*: тези наукових доповідей та повідомлень на круглих столах 30 листопада 2011 року, 26 та 30 січня 2012 року. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2012. С. 48–50.

13. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Tahiev S., Bohatyrova O.

CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION OF INDEPENDENCE OF THE JUDICATURE IN UKRAINE: REQUIREMENTS OF TODAY

The requirements of today regarding criminal protection of the independence of the judicature in Ukraine are revealed in the article. It is emphasized that at the present stage of building the state governed by the rule of law and reforming public authorities, Ukraine should be a European state, have appropriate bodies and institutions of civil society that are able to ensure the integrity of the state today, comply with the requirements of the law, not infringe on citizens' rights and freedoms and legitimate interests.

One such body is the court and its judicature, which consists of more than eight thousand professional specialists empowered by the state to exercise special public powers. It is protected by the legislation on criminal liability, which ensures their independence to administer justice in Ukraine through criminal law protection.

It is noted that public opinion about the state's inability to protect its democratic foundations is gradually emerging in Ukraine today. And this fact worries the public, because if the state and its institutions, including the judicial system, remain unable to counter criminal acts against them effectively, any assurances of its ability to protect citizens' rights and legitimate interests will be unconvincing.

The increased attention of public and state institutions to the activity of the judicial system in conditions of democratic development of Ukrainian society, its adaptation to European standards of justice is emphasized.

According to the results of considering criminal protection of the independence of the judicature in Ukraine through the prism of a new Code of Criminal Procedure of Ukraine and the Law of Ukraine "On the Judiciary and Status of Judges" it is concluded that it is impossible to build a democratic, social and governed by the rule of law state without independent and impartial justice.

Key words: *criminal and legal protection, judicial power, judiciary, court, crimes against justice.*

References

1. Ukraine (2012), *Code of Criminal Procedure of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Ukraine (2016), *On the Judiciary and Status of Judges*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Borysov, V. I., Tiutiuhin, V.I. (ed.) (2011), *Crimes against Justice*, National Law Academy of Ukraine, Kharkiv.
4. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. Mandro, O. V. (2013a), "Peculiarities of Delimiting Crimes Affecting a Judge, People's Juror, or Juror from Related Actions", *Kherson State*

University Scientific Bulletin. Series "Legal Sciences", Special Issue, Vol. 1, pp. 103–106.

6. Mandro, O. V. (2013), "General Criminal and Legal Characteristics of Crime according to the Art. 379 of the Criminal Code of Ukraine", *Current issues of Criminal Law (in memory of Professor P.P. Mykhailenko)*: abstract of the report of IV Theoretical and Practical Conference, pp. 111–113.

7. Miroshnychenko, S. S. (2012), "Crimes against justice: problems of legislative regulation", *Legal Bulletin of Odessa National Law Academy*, No. 1, pp. 52-57.

8. Kruglikov, L. L. (Ed.) (2005), *Criminal Law of Russia*. Part Special, Volters Cluver, Moscow.

9. The Republic of Belarus (1999), *Criminal Code of the Republic of Belarus*: Law of the Republic of Belarus, available at: <http://prav.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>.

10. The Republic of Kazakhstan (2014), *Criminal Code of the Republic of Kazakhstan*: Law of the Republic of Kazakhstan. available at: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000226>.

11. Kuznetsova, N. F. (Ed.) (1998), *Criminal Code of the Republic of Poland*, Tesei, Minsk.

12. Vartyletska, I. A. (2012), "Criminal and Legal Protection of Justice under the Legislation of Foreign Countries", *Days of Science of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" at Law Faculty (2011–2012)*: abstracts of scientific reports and announcements at Roundtable Communications November 30, 2011, January 26 and 30, 2012, pp. 48–50.

13. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.